

MIT O EVROPI: UDOMAČEVANJE POSILSTVA

TOMAŽ MASTNAK

Čeprav postaja evropska mistika prominentnejša od mitologije, se ni odveč še enkrat (ali že spet enkrat) pomuditi pri mitu o Evropi. Ne nazadnje je ta mit sestavni del današnje evropske mistike.¹ Celó zadržani Angleži so ob drugih volitvah v Evropski parlament izdali znamko, ki upodablja Evropo na biku.² Zgodovinarji pravijo, da je bila Evropa mit, predno je bila celina. »Evropa je bila na začetku Evropa: ženska, božanstvo.«³ Ta ženska naj bi bila »naša mati-boginja«,⁴ po njej naj bi dobila ime naša celina. To naj bi verjetno pomenilo, da ima celina, ki hoče biti politična skupnost, dolg in imeniten rodovnik. Seveda je mogoče navezovanje današnje Evrope na mit o Evropi razlagati tudi manj vzneseno. Predvsem pa je tako navezovanje mogoče problematizirati: vprašljivo je namreč, ali je sploh utemeljeno. V tem članku bo vpraševanje po tem postavljeno znotraj domneve, da je mit o Evropi tudi mit o izvoru Evrope, te za nas spontano dojete kulturno politične entitete.

1. Ime ženske, ime celine

Če privzamemo, da je mitološka oseba Evropa mitična mati »naše Evrope«, se najprej zastavlja dokaj obrobno vprašanje: katera Evropa. Evropa namreč ni ena. Evropa je najprej ena od tisočev »vitkonogih Okeanid«, hči Okea-

¹ Evropsko mistiko je zagovarjal Hugh Seton-Watson, »What is Europe, Where is Europe? From Mystique to Politique«, predavanje na Royal Institute of International Affairs 23. aprila 1985, *Encounter*, julij-avgust 1985. Kritično: J. G. A. Pocock, »Deconstructing Europe«, *London Review of Books*, 19. december 1991.

² Gl. Michel Pastoreau in Jean-Claude Schmitt, *Europe: mémoire et emblèmes* (Pariz: Les Éditions de l'Épargne, 1990), 194.

³ Gonzague de Reynold, *Qu'est-ce que l'Europe?* (Fribourg en Suisse: Librairie de l'Université, 1944), 76. (Gre za prvega od 7 zv. njegove *La Formation de l'Europe*.)

⁴ Friedrich Heer, *Europa unser* (Braunschweig: Westermann, 1977), 10.

na in Tetije ali Okeana in Partenope. V prvem primeru je Azijina sestra, v drugem sestra Trakije ter polsestra Azije in Libije.⁵ Pri Hipostratu je Nilova hči in Danaosova žena, pri Apolodoru samo Danaosova žena.⁶ Drugje je »močna Titijeva hči«, ki je Pozejdonu rodila argonavta Evfema.⁷ Pri zgodovinarju Hegezipu je bila Evropa Tračanka, po kateri je dobila pokrajina ime.⁸ Bila je htonično božanstvo, ki so ga častili v celinski Grčiji.⁹ Najbolj znana med Evropami, že med starimi Grki in še bolj v poznejših časih, pa je seveda feničanska kraljična s tem imenom. A tudi mit, v katerem igra ta Evropa eno glavnih vlog in ki se je prepletel z legendo o Kadmosu, ni urezan iz enega kosa in so ga v različnih obdobjih in krajih različno pripovedovali.¹⁰ Do 5. stol. pr. n. št. je ta Evropa bila Fojniksova hči (pri čemer sta Fojniksa dva)¹¹ in – ker je bil Fojniks Agenorjev sin, tako kot Kadmos – Kadmosova nečakinja. Pozneje sta bila Kadmos in Evropa velikokrat imenovana kot brat in sestra, bodisi kot Fojniksova ali, od 1. stol. pr. n. št. dalje vse pogosteje, Agenorjeva otroka.¹² Evropina mati nastopa v več likih kot njen oče. Bila je ali Telefasa oziroma Telefe, ali Kasiepeja, ali Argiopa, ali Tiro, ali Perimeda.¹³

Osnovna struktura mita, v katerem nastopa Feničanka Evropa, je prepro-

⁵ Heziod *Teogonija* 357 (K. Gantar [Ljubljana: MK, 1974]); Andron iz Halikarnasa frag. 1, FHG II 349.

⁶ Flegont iz Trale *De mirabilibus liber* XXX, XXXI (*Opuscula graece et latine*, ur. J. G. F. Franzius [Halle: Hendelios, 1822]); Apolodor *The Library* II,i,5 (J. G. Frazer, Loeb).

⁷ Apolonij Rodeški *Argonautika* I,180 (prev. P. Green [Berkeley in Los Angeles: University of California Press, 1997]); Pindar *Pitijske ode* IV,45–46 (J. Sandys, Loeb).

⁸ Hegezip *Pelleniakà*, cit. v Luisa Prandi, »Evropa e i Cadmei: la 'versione boetica' del mito«, v *L'Europa nel mondo antico*, ur. M. Sordi (Milano: Vita e pensiero, 1986), 44; N. G. L. Hammond in G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, zv. 2: 550–336 B. C. (Oxford: Clarendon, 1979), 37–38. O Trakiji kot Evropi gl. Mastnak, »Balkanska Evropa«, *Revija 2000*, št. 135–136 (2001).

⁹ Cf. *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, ur. A. Pauly (Stuttgart: Metzler, 1903–), I,6, col. 1287–90; Santo Mazzarino, »Il nome e l'idea di 'Europa' (Rassegna 1930–1960)«, v idem, *Antico, tardoantico ed era costantiniana*, zv. 2 (Bari: Dedalo, 1980), 415.

¹⁰ Cf. Helmut Berve, »Der Europa-Begriff in der Antike«, v idem, *Gestaltende Kräfte der Antike: Aufsätze zur griechischen und römischen Geschichte* (München: C. H. Beck, 1949), 170.

¹¹ V Azijevem epu (frag. v *Elegy and Iambus*, J. M. Edmonds, Loeb,1:81; cf. Pavzanijs *Description of Greece* VII, iv,1 [W. H. S. Jones, Loeb]) nastopa kot Evropin oče Fojniks, čigar žena je bila hči etolskega kralja Ojneja, njegova hči (in Evropina sestra) Astipalaja pa mati samoškega kralja Ankaja. Po Francis Vian, *Les origines de Thèbes: Cadmos et les Spartes* (Pariz: Klincksieck, 1963), 56, ga to, tako kot Evropo, postavlja v helenski kontekst. Cf. Ruth B. Edwards, *Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age* (Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1979), 24–25 op. 33.

¹² Edwards, *Kadmos*, 24–25; gl. 26–28, kjer je avtorica izrisala nekaj rodovnikov. Pregled virov v Winfried Bühler, *Europa: Ein Überblick über die Zeugnisse des Mythos in der antiken Literatur und Kunst* (München: Wilhelm Fink, 1968), 7–8. Najzgodnejše omembe Agenorja kot Kadmosovega in Evropinega očeta v 1. stol. pr. n. št.: *ibid.*, 30.

¹³ Gl. *ibid.*, 8–9.

sta: kraljični, ki je s spremljevalkami nabirala cvetje na travniku ob morski obali pred Tirom ali Sidonom, se je približal Zevs, spremenjen v bika, in jo, ko je splezala na njegov hrbet, ugrabil, prek morja ponesel na Kreto, jo oplodil, obdaril ter oddal za ženo tamkajšnjemu kralju Asteriju.

Prizor na travniku in pot čez morje sta dajala veliko možnosti za razmah pesniške domišljije. Preberemo lahko, kakšno cvetje so nabirale Evropa in njene deklične, v kakšne košare so ga dajale, kakšne barve je bil bik, kako mil je bil njegov pogled in kako zapeljiv njegov vonj, pa s katero roko se je Evropa držala za bikov rog (in kako dolgi so bili rogovi) in s katero si je držala obleko, da je ne bi odpihnil veter ali da se ne bi zmočila, pa kakšna je bila ta obleka, v katero smer je Evropa obračala glavo, pa katera bolj ali manj božanska bitja so spremljala Zevs in Evropo na poti čez morje. Ti in takšni detalji variirajo glede na format in ohranjenost virov, ki pripovedujejo zgodbo.

Odmiki od omenjene temeljne inačice mita se nanašajo na bika (ko pisci pravijo, da tisti bik ni bil vrhovni bog sam, pač pa da je dostavo Evrope na Kreto zanj opravil nek drugi taurus, nekoliko manj *deótauros*, a še vedno božanski),¹⁴ predvsem pa na zemljepisne koordinate mita. Tako naj bi bil, recimo, Zevs prenesel Evropo čez Bospor, od koder naj bi izviralo ime morske ožine.¹⁵ To seveda ni bila bližnjica na Kreto, pač pa je ena od poti božanskega ugrabitelja vodila v Bojotijo, o čemer pripoveduje t. i. bojotska inačica mita, povezana predvsem z Antimahom, po kateri naj bi bil Zevs skrnil Evropo v Tevmesu.¹⁶ Razhajanja zadevajo število sinov, ki jih je Evropi zaplodil Zevs. Pri Homerju (in pozneje pri Nonosu) sta dva, Minos in Radamantis,¹⁷ Heziod pa

¹⁴ Gl. *ibid.*, 13–14. *Deótauros*. Moshos *Evropa* 135 (*The Greek Bucolic Poets*, J. M. Edmonds, Loeb); »Europa, von Moschos aus Sizilien«, prev. W. Bühler, v *idem Die Europa des Moschos*, Hermes Einzelschriften 13 [Wiesbaden: Franz Steiner, 1960]. Komentar v Bühler, *Europa des Moschos*, 178–80.

¹⁵ Gl. Bühler, *Europa*, 13–14. Na to inačico naletimo pozneje pri Viljemu iz Tira (*Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* II,7 [RHC Occ. 1: 82]): »Bospor se imenuje tako zato, ker je Jupiter v podobi bika, kot pravijo, čez njegove vode prenesel Evropo, Agenorjevo hči.«

¹⁶ Gl. Paus. IX,xix,1; Prandi, »Europa e i Cadmei«, 38–39 op. 5; Bühler, *Europa*, 23–24. To inačico so novejši zgodovinarji pogosto povezovali s čaščenjem Demetre–Evrope v Lebedeji. Gl. Paus. IX,xxxix,4, 5; Bühler, *Europa*, 24. Cf. Stezihor frag. 21 (*Lyra Graeca*, J. M. Edmonds, Loeb, 2: 47), iz katerega je mogoče sklepati, da je Stezihorjevo delo *Europa* povezovalo mit o Evropi z Bojotijo. Gl. Prandi, »Europa e i Cadmei«, 39–40. Po mnenju te avtorice (*ibid.*, 39 op. 6) je tudi pripoved mitografa Ferekida (FGH I,3 F 89, 21), da je Evropa že po prigodi z Zevsom dala Kadmosu zlato ogrlico, Hefajstovo delo, ki jo je dobila od Zevs (Kadmos pa jo je potem podaril svoji ženi Harmoniji), dopolnitev bojotske verzije mita. Vendar Evropa po Ferekidovi genealogiji ni bila Kadmosova sestra, kot piše, denimo, Vian, *Les origines*, 148, v svoji omembi te zgodbe.

¹⁷ Homer *Iliada* XIV,322 (A. T. Murray, Loeb); Nonos *Dionysiaca* I,352 (W. H. D. Rouse, J. Rose in L. R. Lind, Loeb); Platon *Minos* 318d (*Complete Works*, ur. J. M. Cooper [Indianapolis: Hackett, 1997]) tudi omenja samo ta dva.

dodaja še Sarpedona, tako kot mnogi poznejši pisci.¹⁸ Poleg teh treh so v različnih povezavah omenjana še druga imena,¹⁹ problem pa je v tem, da nikjer ni izrecno rečeno, da bi Zevs imel opravka z Evropo še kdaj potem, ko jo je prvič prenesel na Kreto – prej nasprotno.²⁰ Nonos je problem lahko rešil tako, da je Minosa in Radamantisa naredil za dvojčka (kmalu potem, ko si jo je Zevs vzela, se je Evropin trebuh »napel, noseč dva potomca«), trojčkov pa grška mitologija menda ni poznala.²¹ Inačice mita se razlikujejo tudi glede daril, ki jih je prejela Evropa, in glede njene poznejše usode.²²

Če se sprašujemo po pomenu tega mita, v njegovi bojotski inačici ni težko razbrati tebenskega utemeljitvenega mita, podobno, le manj odločilno, funkcijo pa ima tudi pri razlagi kretske zgodovine.²³ Če ga beremo kot legendo, so njeno zgodovinsko jedro stiki med minojsko in mikensko Grčijo ter bližnjim vzhodom in/ali Egiptom.²⁴ Dokler ni bilo diskreditirano mnenje, da je vsa grška mitologija solarnega izvora, so mit o Kadmosu in Evropi razlagali kot sončevo celodnevno zamansko iskanje izginule sestre ali neveste Evrope, jutranje zore, ki je najprej zažarela v Feniciji.²⁵ Po drugi, tudi starejši in vprašljivi, interpretaciji je bila Evropa lunarna boginja.²⁶ Med ne ravno številnimi dokazi za prisotnost lunarnih elementov v kasnejših inačicah mita o Evropi/Kadmosu sta, denimo, dve luni podobni krožni znamenji na kravi, ki je vodila Kadmosa.²⁷ V podporo lunarni interpretaciji se navaja tudi asimilacija Evrope in Astrate v Sidonu, ki jo omenja (psvedo?) Lukian.²⁸ Nekatere novejši raziskave trdijo, da stari ugaritski teksti odkrivajo obstoj semitskega prototipa Evrope²⁹ in tudi na tej podlagi razlagajo mit o Evropi in Kadmosu. Ta dva lika naj

¹⁸ Heziod *The Catalogues of Women and Eoiae* 19 (*The Homeric Hymns and Homeric, H. G. Evelyn-White, Loeb*); *The Poems of Bacchylides* 44–44A = schol. II. XII,292 (*Lyra Graeca* 3); Ajshil *Kares e Európe* = frag. 50 [99] (*Aeschylus, H. W. Smyth, Loeb*); Apollod. III,3; Diodor Sicilski *The Library of History* IV,lx,3; V,lxxviii,1–3 (S. H. Oldfather, Loeb).

¹⁹ Spisek virov v Bühler, *Europa*, 19–21.

²⁰ »Po Kreti bik z Olimpa ni več plaval, Evrope ni videl več, potem ko je ležal z njo.« Nonos *Dion.* VIII,141–42.

²¹ *Dion.* I,351–52; Bühler, *Europa des Moschos*, 204.

²² Gl. pregled v Bühler, *Europa*, 16–19, 22–23.

²³ Gl. npr. *Diod. Sic.* IV,lx; V,lxxviii, lxxxiv

²⁴ Gl. Vian, *Les origines*, 52.

²⁵ Npr. G. W. Cox, *The Mythology of Aryan Nations* (London, 1870), ki ga citira in komentira Edwards, *Kadmos*, 43–44 op. 46.

²⁶ Frazer, *The Golden Bough*, cit. v Edwards, *Kadmos*, 44 op. 46.

²⁷ Mnazeas (FHG III, 157, frag. 47), cit. v Vian, *Les origines*, 31; za Edwards, *Kadmos*, 44 op. 46, je evidenca »pičla«.

²⁸ *De dea Syria* 4 (prev. H. W. Attridge in R. A. Oden [Missoula, Mont.: Scholars Press for the Society of Biblical Literature, 1976]).

²⁹ Michel Astour, *Hellenosemitica: An Ethnic and Cultural Study in West Semitic Impact on Mycenaean Greece* (Leiden: E. J. Brill, 1965), 132ff.

bi bila dva vidika planeta Venere, zvezde jutranjice in večernice: večernica potuje proti zahodu in se izgubi za morjem, njen brat, jutranja zvezda, jo hiti iskati, vendar se ne moreta nikdar srečati. Neuspešno Kadmosovo iskanje Evrope je torej konstitutivno jedro mita.³⁰

Ta interpretacija, ki razlaga Evropo, Kadmosovo sestro, kot zahodnosemitsko boginjo noči, sončnega zahoda in zvezdo večernico, se v pomembni meri opira na historično semantiko. Imeni obeh likov naj bi bili zahodnosemitskega izvora. Etimologija Kadmosa naj bi kazala na semitski koren *qdm* (*qadm*), kar dobesedno pomeni »spredaj«, preneseno na čas »prejšnji«, »zgodnejši«, na prostor pa »vzhoden«; semitski koren *ʾrb* v imenu Evrope pa naj bi označeval »večer« in »zahod«.³¹ Po izpeljavah imena Evrope iz semitskih jezikov naj bi beseda Evropa kot zemljepisni pojem označevala dežele na zahodu, kjer z bližnevzhodnega vidika zahaja sonce.³² Iz akadjske besede za večer, *erēbu*, naj bi izhajal grški *erebos*, oznaka za temno kraljestvo mrtvih, ki so ga Grki (tako kot Egipčani) postavljali na skrajni zahod.³³ Tako bi sicer dobili pomen besede, ki bi dobro opisal »našo Evropo«,³⁴ ne bi pa prispeli do znanstveno neoporečne rešitve izvora in pomena besede Evropa. Kljub temu, da je bilo o tem vprašanju veliko napisanega, etimologija besede Evropa ostaja ne-

³⁰ Ibid., 153.

³¹ Ibid. Gl. kritiko v Edwards, *Kadmos*, 139ff.

³² Astour, ki sicer sam zagovarja semitski izvor imena, ima običajne izpeljave »Evrope« iz hebrejskega *ereb* (večer) ali akadjskega *erēbu* za »površne«. *Hellenosemitica*, 130. Do podobnega sklepa je prišla Lucie de Brauw, *Europe en de stier* ('S-Gravenhage: Trio, [1940]), 115. O semitski etimologiji gl. Celestina Milani, »Note etimologiche su Ἑὐρώπη«, v *L'Europa nel mondo antico*, ur. M. Sordi, 8ff.; cf. Edwards, *Kadmos*, 58 op. 60, 79 op. 73.

³³ Astour, *Hellenosemitica*, 130. Astour pripisuje velik pomen Hezihiju iz Aleksandrije, ki je (verjetno v 5. stol.) razložil, da beseda Evropa pomeni »deželo sončnega zahoda«, ali »temno« deželo. Edwards, *Kadmos*, 145, pripominja, da ta »edini možni namig« na povezavo »Evrope« s sončnim zahodom v dostopnih virih sicer lahko povzema tradicijo (viri, ki jih je navajal Hezihij, so se med prepisovanjem in povzemanjem njegovega leksikona izgubili), lahko pa je tudi le učena spekulacija, in da obenem ni nujno, da Hezihijeva etimologija predpostavlja avtorjevo poznavanje semitskega *ʾrb*. Možna je namreč tudi navezava na grško besedo *eurós*, ki napotuje na nekaj temnega. Cf. Martin Ninck, *Die Entdeckung von Europa durch die Griechen* (Basel: Benno Schwabe, 1945), 18–19 (ki se sklicuje na Wolf Aly, »Lexikalische Streifzüge«, *Glotta* 5 [1914]). Kritično o tej povezavi de Brauw, *Europe*, 116. Zanimivi v tej zvezi so Ajshilovi *Perzijci* 232 (Smyth, Loeb): Atene so, s perzijskega vidika, ležale daleč stran, »kjer pojemajoči ognji našega gospoda Sonca zatonejo na zahodu«. Tu sicer ni uporabljena beseda Evropa, zato pa »zemljepisna konotacija, ki je bila razširjena na semitsko–vzhodnjaškem področju in je označevala Evropo kot deželo sončnega zahoda«. Luigi Belloni, »I 'Persiani' di Eschilo tra Oriente e Occidente«, v *L'Europa nel mondo antico*, ur. M. Sordi, 73.

³⁴ Mark Mazower, *Dark Continent: Europe's Twentieth Century* (New York: Alfred Knopf, 1999), je, kot je videti, prišel do naslova svoje knjige brez brskanja po antičnih etimologijah.

pojasnjena. Medtem, ko je sklep, da so vsi poskusi, da bi besedo izpeljali iz grščine, spodleteli, videti prepričljiv, in medtem, ko izpeljave iz semitskih jezikov ostajajo vprašljive (čeprav se zdijo njihovi argumenti močnejši), je verjetno mogoče z gotovostjo trditi le, da je beseda predgrškega izvora.³⁵

Etimološke razlage besede Evropa so sicer izrazito ozko strokovno – tehnično – vprašanje in kot take konec koncev niso bistvenega pomena za razlaganje grškega mita o Evropi (kakršen koli že utegne biti njegov izvor). Omenjam jih zato, ker zadevajo neko veliko »večje«, svetovnozgodovinsko, vprašanje: razumevanje – natančnejše, samorazumevanje – tako imenovane evropske (ali kar zahodne) civilizacije. Vpraševanje po tem, ali lahko mit o Evropi bodisi s pomočjo etimoloških študij ali primerjalne mitologije povežemo s semitsko civilizacijo, trči ob prizadevanja, stara vsaj kaki dve stoletji, očistiti antično Grčijo – zibelko evropske civilizacije, rojstni kraj evropskega duha – vsakršnega suma, da je bila njena kultura pod kakršnim koli semitskim vplivom.³⁶ Razpletanje te problematike ni predmet tega članka. Če pa se giblujemo znotraj domene, da lahko v mitu o Evropi iščemo izvor Evrope, je seveda nerodno, če ta mit izvorno ni grški.

Toda tudi če se omejimo na grški mit o Evropi, ostanejo problemi. Eden od njih zadeva ključno mnenje, da je »naša celina« dobila ime po mitični junakinji. Herodotovo mnenje je dobro znano: Ko je pisal o treh celinah, Aziji, Libiji in Evropi, je ne le opozoril na problematičnost mnenj kartografov, marveč se je dotaknil tudi vprašanja poimenovanja celin. Učenemu, kot je bil, ni bilo jasno, čemu naj bi bila tri ženska imena dana trem delom sveta, ko so vendar ena zemljina, niti ni mogel dognati, kdo je to zemeljsko gmoto razmejil in od kod je vzel imena. Kar se Evrope tiče, je pisal, »pa živ človek ne ve, niti ali jo obdaja morje, niti od kod ji izvira ime in kdo ji ga je dal« – razen,

³⁵ Npr. de Brauw, *Europe*, 116; Bühler, *Europa*, 44. Poleg že navedene literature cf. Ferdinando Luciani, »La presunta origine semitica del nome Europa«, v *L'Europa nel mondo antico*, ur. M. Sordi, ki spodbija semitsko etimologijo, in Bruno W. W. Dombrowski, *Der Name Europa auf seinem griechischen und altsyrischen Hintergrund: Ein Beitrag zur ostmediterranen Kultur- und Religionsgeschichte in frühgriechischer Zeit* (Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1984), ki dokazuje grško.

³⁶ Cf. Astour, *Hellenosemitica*, Predgovor; Edwards, *Kadmos*, 1. pogl.; Martin Bernal, *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*, zv. 1: *The Fabrication of Ancient Greece, 1785–1985* (New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1987); Patricia Springborg, *Western Republicanism and the Oriental Prince* (Cambridge: Polity, 1992), 1. del. (Bernal, op. cit., 69, cf. 85f., in Springborg, op. cit., 153ff., sprejemata semitsko etimologijo »Evrope«; Bernalovi kritiki se v to vprašanje niso spuščali: cf. *Black Athena Revisited*, ur. M. R. Lefkowitz in G. MacLean Rogers [Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1996].) Za poznejše obdobje, t. i. zaton rimskega cesarstva, gl. zlasti Garth Fowden, *Empire to Commonwealth: Consequences of Monotheism in Late Antiquity* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1993).

je dodal, če se zadovoljimo z mnenjem, da je dobila ime po Evropi, tirski ženski, pred tem pa je bila brezimna, tako kot druga dva dela sveta. »Toda to je malo verjetno,« je nadaljeval, »zakaj Evropa je bila Azijka in ni nikdar obiskala dežele, ki jo zdaj imenujemo Evropa, marveč je odplula samo iz Fenicije na Kreto in s Krete v Likijo.« Več kot to se mu o tem vprašanju ni zdelo vredno govoriti: »Toliko bodi dovolj o tem.«³⁷

Herodot je seveda velika avtoriteta (ne nazadnje se ga rado ima za očeta »evropskega zgodovinopisja«), zato čudi, da se njegovega negativnega mnenja o tem, da je celina Evropa dobila ime po mitični Evropi iz Tira, v resnici ne upošteva. Čudi tudi zato, ker je v starogrških virih malo opore za Herodotovega nasprotno mnenje. Na povezavo imena Evropa s celino naletimo pri Hipiasu, vendar gre pri njem izrecno za Okeanido Evropo.³⁸ Implicitno je povezava nakazana v Moshosovi *Evropi*: v sanjah, ki jih je še deviška Fojniksova hči sanjala zgodaj zjutraj tistega usodnega dne, sta se zanjo pulili dve celini, »Azija in tista, ki ji leži nasproti«. Celini sta bili ženska lika; ena je bila videti tuje, druga domače. Ta druga se je Evrope oklepala trdneje in ji dejala, da jo je sama rodila in vzgojila. Tista, ki je bila videti kot tujka, pa je z močnimi rokami dekle na silo potegnila k sebi, češ da ji pripada v dar po Zevsovi volji.³⁹ Logično je seveda, da bi lahko ime po Evropi dobila samo celina brez imena, vendar Moshos o tem ne reče ničesar. Nekaj rečejo, *expressis verbis*, Kalimah in Zenodot⁴⁰ in še kakšen poznejši sholijast.⁴¹ Sklep, ki se punuja, je, da »ni dvoma« o tem, da ime Evrope kot dela sveta ne more izhajati od Feničanke Evrope, ki je bila ugrabljena in odpeljana na Kreto.⁴² Dejstvo, da je mit o Evropi predhomerski, prva ohranjena zemljepisna raba besede Evropa pa šele iz 6. stol. pr. n. št.,⁴³ je manj pomemben argument v prid temu sklepu kot neko drugo dejstvo, da so namreč stari Grki z besedo Evropa pogosteje (ko je šlo za rabo v kontekstih, ki bi jim lahko rekli politični in kulturni, pa praviloma) označevali del Balkana kot pa kontinent (v tistem obsegu pač, v katerem jim je bil znan).⁴⁴

³⁷ Herodot *Zgodbe* IV,45 (A. Sovrè [Ljubljana: DZS, 1953]; A. de Sélincourt in J. Marincola [Harmondsworth: Penguin, 1972]). Pri Herodotu sicer prevladuje balkansko pojmovanje Evrope. Gl. Mastnak, »Balkanska Evropa«.

³⁸ Frag. 8 (*Predsokratovci*, ur. H. Diels [Zagreb: Naprijed, 1983]).

³⁹ *Evropa* 8–15. (Kot paralelo k tem verzom se večkrat navaja Atosine sanje v Ajshilovih *Perzijcih* 180ff.) Bühler, *Evropa*, 39, citira tako implicitno povezavo še pri Teokritu in Likofronu.

⁴⁰ Frag. 622 = shol. Evr. *Rhes.* 29 (Callimachus, *Fragmenta*, ur. R. Pfeiffer [Oxford: Clarendon, 1949]).

⁴¹ Bühler, *Evropa*, 39–40, omenja sholije k Likofronu.

⁴² Bühler, *Evropa*, 40.

⁴³ *Himna Pitijskemu Apolonu* 251, 291 (*Homeric Hymns and Homeric*). Po nekaterih avtorjih je pesnitev kako stoletje starejša.

⁴⁴ Bühler, *Evropa*, 40; Mastnak, »Balkanska Evropa«.

Šele pri Rimljanih postane povezava med mitično Evropo in celino nekoliko bolj izrazita. V sklepnih verzih Horacijeve ode je Zevsovi žrtvi dano vedeti, da se bo po njej imenoval del sveta.⁴⁵ Pri Ovidiju je mladenka iz Sidona, potem ko je Jupiter opravil svoje in odšel v nebo, nagovorjena takole: »ti, Sidonka, si zanosila z Jupitrom in tretji del sveta nosi tvoje ime.«⁴⁶ Manilij najprej pove, da je zemlja razdeljena na tri celine in opiše prvi dve. Nato zapiše, da preostali svet pripada Evropi in pojasni, da je ta del sveta sprejel Jupitra po njegovem plavanju po valovih in dopustil, da je pogasil svojo vročo ljubezen in se združil s svojim bremenom, nakar je dal tisti obali dekličino ime in jo s tem nazivom posvetil kot spomenik svoji ljubezni.⁴⁷ Te vrste razlage je povzel Izidor Seviljski.⁴⁸ In ker je bilo njegovo delo na srednjeveškem zahodu močno razširjeno,⁴⁹ je verjetno zaslužen za to, da se je ohranilo in širilo tudi mnenje, da je ime Evrope povezano z grškim mitom. Izvirno razlago povezave med imenom feničanske kraljične in celine je ponudil Teodulf v 9. stol.: Potem ko je Jupiter onečastil Agenorjevo hči, ni bil kos njegovi vojski, pa je hčeri dal ime tretjega dela sveta.⁵⁰

Mnenje, da je ime Evrope povezano z grškim mitom, je sicer problematično tudi zato, ker so že nekateri grški pisci gledali na mit skeptično in ga skušali osmisлити z »racionalističnimi« razlagami. Tako racionalizirajočo demitologizacijo najdemo takoj na začetku Herodotovih *Zgodb* in torej v ohranjenih virih prehiteva pesniške obdelave mita.⁵¹ Naloga, ki si jo je Herodot zadal, je bila ohraniti spomin na velika in občudovanja vredna dela tako Helenov kot barbarov in pokazati, zakaj je prišlo med njimi do vojn. Razlog naj ne bi bil nič hujši od ugrabljanja žensk. Po mnenju učenih Perzijcev, s katerim Herodot začenja, naj bi »razpor zakrivili Feničani«, s tem da so v Argosu ugrabili kraljevo hči Io in še nekaj žensk ter jih odpeljali v Egipt. Tako je Herodot opravil z enim mitom. (Grki imajo o Io drugačno zgodbo, je mimogrede pripomnil.) Z mitom o Evropi naj ne bi bilo nič drugače. Da bi vrnili milo za drago, so namreč Grki – »bržda so bili Krečani« – pozneje v Tiru ugrabili Evropo. (Zatem so Grki ugrabili Medejo, potem je Priamov sin odvedel Hele-

⁴⁵ *Carmina* III,xxvii,75–76 (*Die Gedichte des Horaz*, ur. F. Burger [s. l., 1937]).

⁴⁶ *Fasti* V,617–18 (J. G. Frazer, Loeb).

⁴⁷ *Astronomica* IV,681–85 (G. P. Goold, Loeb). Dodatne reference v Bühler, *Europa*, 40.

⁴⁸ *Etymologiarum sive originum libri XXXIV*,iv,1 (ur. W. M. Lindsay [Oxford: Oxford University Press, 1911]).

⁴⁹ Cf. Bernhard Bischoff, »Die europäische Verbreitung der Werke Isidors von Sevilla«, v idem, *Mittelalterliche Studien: Ausgewählte Aufsätze zur Schriftkunde und Literaturgeschichte*, zv. 1 (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1966). Za referenco se zahvaljujem Igorju Krambergerju.

⁵⁰ *Ecloga* 141–44 (ur. F. Mosetti Casaretto [Firenze: Edizioni del Galluzzo, 1997]).

⁵¹ Na to opozarja Bühler, *Europa*, 35.

no, nakar so Grki z vojsko vdrli na azijska tla, zaradi česar jih je Herodot imel za resnične krivce sovraštva med Azijo in Evropo: po naziranju barbarov namreč ugrabljati mlade ženske resda ni bilo prav, »a vznemirjati se zavoljo tega in misliti na maščevanje, to pa je naravnost neumno!«⁵²

Likofron je ponudil enako razlago: »Najprej preklinjam karnitske pomorske pse, trgovske volkove, ki so iz Lerne odpeljali dekle z volovskimi očmi, bikovsko deklo, da bi jo privedli memfiškemu gospodarju za usodno nevesto, in zanetili ogenj sovraštva med dvema celinama. Zakaj pozneje so Kureti, mercjasci z Ide, da bi se maščevali za posilstvo s svojim težkim dejanjem nasilja, ugrabili in v ladji z obliko bika odpeljali Saraptsko telico v diktajsko palačo, da bi bila nevesta Asterija, gospodarja Krete.« In veriga nasilja se je nadaljevala.⁵³ Pri drugih piscih po Herodotu, ki so »dekonstruirali« mit o Evropi, je bik, ki je ugrabil princeso, postal Krečan po imenu Taurus⁵⁴ ali pa insignija ladje, na kateri je bila odpeljana Evropa.⁵⁵

2. Posilstvo kot ljubezenska zgodba

Že na podlagi povedanega bi moralo biti mnenje, da je grški mit o Evropi evropski utemeljitveni mit, videti problematično. Vendar se takega mnenja oklepa, kultivira in reproducira se ga. Če ni mogoče z gotovostjo trditi, da je mit o Evropi evropski utemeljitveni mit, pa je mnenje, da je, gotovo del t. i. evropske zavesti. In to daje evropski zavesti ton, ki ni nujno privlačen. Grški mit o Evropi je zgodba o posilstvu, kultiviranje tega mita kot evropskega utemeljitvenega mita pa je mogoče videti kot udomačitev posilstva.

Pri Homerju je poznavanje mita o Evropi predpostavljeno, saj je zgodba le na kratko omenjena.⁵⁶ V prvi obsežnejši verziji tega mita, ki je ohranjena v heziodskem fragmentu iz 6. stol. pr. n. št., je zgodba povedana jasno in jedrnato: Zevs je videl Evropo, ko je »na travniku z nekaj nimfami nabirala cvetje in se zaljubil vanjo. Zato je prišel dol in se spremenil v bika in iz svojih ust

⁵² Zgodbe I,1–4.

⁵³ *Alexandra* 1291–1301 (G. R. Mair, Callimachus, *Hymns and Epigrams/Lycophron/Aratus*, Loeb): Karniti so Feničani, po pristaniškem mestu Karnos; Lerne je Argos, kjer so ugrabili Io. Kureti so Krečani, Sarapta – po pristanišču s tem imenom – Fenicija, od koder je bila odpeljana Evropa. Pri Staciju *Achilleid* II,64–77 (J. H. Mozley, Loeb) je v verigi nasilja ugrabitev Evrope spet mitična zgodba, vojna proti Troji pa slavljena.

⁵⁴ Gl. Bühler, *Europa*, 35; Edwards, *Kadmos*, 39–42. Pri Avguštinu *De civitate Dei* XVIII,12 (prev. R. W. Dyson [Cambridge: Cambridge University Press, 1998]) je Evropo ugrabil kretskega kralj Ksant, čemur sledi pripomba, da najdemo pri drugih avtoritetah druge inačice tega imena.

⁵⁵ Gl. Bühler, *Europa*, 36; cf. op. 110.

⁵⁶ *Il.* XIV,321–22.

izdihnil žafran. Tako je zavedel Evropo, jo odnesel in preplaval morje do Krete, kjer je z njo občeval. Potem je uredil, da je v tem stanju živela z Asterijem, kraljem Krečanov. Tam je spočela in rodila tri sinove, Minosa, Sarpedona in Radamantisa.⁵⁷

Dela, ki so obravnavala mit pred Moshosom (za nekatere je to mogoče le domnevati), so ohranjena kvečjemu v fragmentih.⁵⁸ Sholiast k *Iliadi* je zapisal, da je zgodbo, kakor jo je povedal Heziod, najti tudi pri Bakhilidu. Ta sholija se razlikuje od citiranega heziodskega fragmenta po tem, da pove, da je bik odnesel Evropo na svojem hrbtu, in da poda nekoliko jasnejši zaključek zgodbe. Ko je prispel na Kreto, je Zevs vzel Evropo »za svojo nevesto, potem pa jo je dal za ženo Asteriju, kralju Krečanov, v čigar hiši je rodila tri sinove, Minosa, Sarpedona in Radamantisa.«⁵⁹ V enem od svojih ditirambov je Bakhilid omenjal »posteljo, ki jo je Zevs pod skalnim robom Ide delil s Fojniksovim sramežljivim dekletom svetlega slovesa«,⁶⁰ sicer pa pri tem pesniku na Evropo in Zeusa spominja le Minosovo poreklo.⁶¹ Med ohranjenimi fragmenti je tudi odlomek iz izgubljene Ajshilove drame *Kares* ali *Evropa*. Tu je Evropo ugrabil bik za Zeusa, ki je čakal na dostavo na Kreti. Potem ko je junakinja omenila to zvijačo, je svojo dolgo zgodbo na kratko opisala takole: »Smrtnica, združena z bogom, sem izgubila svetost devištva, zato pa stopila v zakon z njim, čigar last so bili njegovi otroci prav tako kot moja. Trikrat sem pri porodu prestajala muke ženstva, a polje, na katerega je sejal, je rado rodilo seme plemenitega gospoda. Prva mogočna sadika, ki sem jo nosila, je bil Minos. [...] Drugega sem rodila Radamantisa [...]. Tretji je bil [...] Sarpedon.«⁶²

Prva v celoti ohranjena pesniška obdelava mita je Moshosova *Evropa*. Učinek te obdelave, Moshosov dosežek, bi pokazal le prevod pesnitve. Ker za kaj takega nimam nobenih kvalifikacij, navajam komentar, ki se mi zdi zelo ustrez-

⁵⁷ *The Cat. of Women* 19. Žafranu je v zgodbah o ugrabitvi igral vidno vlogo, kot da bi imel »posebno erotično moč«. Bühler, *Europa des Moschos*, 112.

⁵⁸ Evmel je napisal pesem *Europía*, ki jo med drugimi omenjata Paus. IX,v,8 in Klemen Aleksandrijski *Stromata* I,24 (*The Ante-Nicene Fathers* [dalje ANF], ur. A. Roberts in J. Donaldson [Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1993–96], zv. 2); cf. Bühler, *Europa des Moschos*, 18. Stezihor *Europeía*: gl. op. 16. Nikandrova *Europeia* naj bi bila zemljepisne vsebine (Bühler, *Europa des Moschos*, 18 op. 5), Simonidova *Európe* pa je gotovo opevala mit, saj Aristofan iz Bizanca omenja, da je pesnik imenoval tistega bika ne le ταῦρον, temveč tudi μῆλον in πρόβατον (ki se običajno uporabljata za ovce in koze). *The Poems of Simonides* IV,18 (*Lyra Graeca* 2).

⁵⁹ Enako kot v op. 18.

⁶⁰ *The Poems of Bacchylides* III,xii(xvi),29–33; cf. Bakhilid *Complete Poems* 17 (prev. R. Fagles [New Haven: Yale University Press, 1988]).

⁶¹ *The Poems of Bacchylides* III,xii(xvi),20, 54; VII,xxix(i),24.

⁶² *Kares e Európe* 5–16. V drugi, pozneje odkriti inačici Evropa, potem ko pove, da je trikrat prestajala porodne muke, pravi: »plemenito očetovo seme ni moglo očitati polju, ki ga je sejal, da ni rodilo.« (Op. cit., Add., 602–3.)

zen. Pesnik je pri opisu prizora na travniku uporabil vsa sredstva, ki mu jih je dopuščal stil, da bi pripoved obarval s sladkobo in mehko. Ko je Evropa sredi morja, ko ji je moralo postati jasno, da gre zares, spregovorila, je Moshos zvedel tragično noto na najmanjšo možno mero in dal njenim besedam prevladujoč zven otročje naivnosti. Evropa se ne upira, pač pa se čudi, v njenem govoru ni brezupne grenkobe, marveč predano zaupanje. Govori kot ženska, ki prostovoljno sledi svojemu ljubljenu. Že sama ugrabitev je upesnjena kot obojestranska ljubezenska igra (Evropa, denimo, bika poljubi na gobec, s katerega je nežno obrisala peno),⁶³ in vtis, ki ga pričarajo verzi, je, da je v dekletu zagorela ljubezen do živali. Medtem ko so dotlejšnji prikazi mita govorili o prevari in ugrabitvi, je tu pridana Evropina »nezavedna ljubezen« do ugrabitelja.⁶⁴ In na Kreti je bila potem Evropina »svatba«. Zevs je privzel svojo pravo podobo in na ležišču, ki so ga pripravili *Orai*, razvezal njen pas. »In tako se je zgodilo, da je ta, ki je bila poprej devica, brž postala Zevsova nevesta« in brž tudi mati njegovih otrok.⁶⁵

Zevsovo oranje in sejanje je postalo vzor.⁶⁶ V pesmi, neutemeljeno pripisani Moshosu, je Eros vpregel vola in se lotil oranja in sejanja. In ko je to počel, je pogledal navzgor proti Zevsu in dejal: »Glej, da mi bo žetev bogata; zakaj če me izneveriš, bom pred svoj plug vpregel tistega Evropinega bika.«⁶⁷ Vzor in navdih poznejšim pesnikom so postali tudi Moshosovi verzi.⁶⁸ Med drugimi, če omenim samo znanejše obdelave mita, so vplivali na Horacija, Ovidija, Ahileja Tatija, Lukiana in Nonosa.

Horacijeva oda, ki opisuje, kako je Evropa dala sneg svojega telesa zvijačnemu biku, naj bi bila ena njegovih najtežjih pesmi. Tako si interpreti niso edini, ali naj v besedah, ki jih Evropa govori med potjo čez morje, ki jo je Horacij zavil v noč, tako da ni bilo videti drugega kot vode in zvezd, in v katerih ugrabljena ženska z izrazitim občutkom krivde preigrava različne možnosti samomora, vidijo tragičnost ali ironijo. Ti verzi so gotovo patetični; gotovo je, da tudi tedaj, ko bi sprejeli, da Evropa res nosi krivdo za to, kar jo je doletelo (v pesmi te krivde še smrt ne bi oprala), teža domnevne krivde ne bi bila v nobenem sorazmerju s podobami levov in tigrov, ki tržejo njeno nežno telo.

⁶³ *Evropa* 95–96.

⁶⁴ Bühler, *Europa des Moschos*, 116, 176, 186, 207; o naivnosti cf. 68, 208. Že Herodot *Zgodbe* I,4 je pripomnil, da bi ženske »ne bile ugrabljene, ko bi ne bile samé hotele«, ampak te modrosti vsaj ni zavijal v bukoliko.

⁶⁵ *Evropa* 159, 162–66.

⁶⁶ Oranje bolj kot sejanje: samo enkrat, pri Alkmeni, je posiljeval zaradi prokreacije, sicer ga je gnala ljubezenska želja. Diod. Sic. IV,ix,2–3.

⁶⁷ *The Poems of Moschus* VII. Pri Nonosu je referenca nekako ironična, saj govori ženska, »noro ljubosumna« Hera, ki se norčuje iz podobe, ki jo je privzel njen mož, in si želi, da bi ga kdo vpregel v plug. *Dion.* I,326ff.

⁶⁸ O Moshosovem vplivu gl. Bühler, *Europa des Moschos*, 206–7.

Res je, junakinja izrazi tudi sovraštvo do bika. Toda Venera, ki se približa z lokavim nasmeškom (*perfidum ridens*), jo poduči, da je njen »mož« nepremagljivi Jupiter, da naj zato neha stokati in se raje nauči dostojanstveno prenašati veliko srečo, ki jo je doletela.⁶⁹ Konzumiranja te sreče Horacij ni opisal. Računal je lahko na ustvarjalno domišljijo občinstva, tako kot Ovidij, ki je prihod na Kreto na kratko omenil že v drugi zgodbi, ne v tisti o Evropi.⁷⁰

Ovidij si je v zgodbi o Evropi v *Metamorfozah* raje vzel prostor za to, da je naslikal pristrčen, že kar sladek, prizor zapeljevanja. Snežnobeli bik z očmi, ki bi ne mogle zbuditi strahu, je bil na moč prijazen, a se ga je dekle spočetka vseeno balo. Potem pa je le pristopila bliže in pomolila cvetje, ki ga je nabrala, pred njegove snežnobe ustnice. In ljubimec se je vzradostil in, da bi že zdaj okusil nekaj naslade, ki ga je še čakala, poljubil njene roke. In potem je svojo strast komaj še krotil, poskakoval je po travi, se ulegel na rumeni pesek, nastavlil prsa, da bi jih dekliške roke potrepljale, in povetil roge, da jih je Evropa lahko opletla s cvetjem. In ko se je naposled povzpela na njegov hrbet, je odplaval, ona pa se je z eno roko trdno oklepala bikovega roga, z drugo opirala na njegov hrbet, njena obleka pa je plapolala v vetru.⁷¹ V drugi Ovidijevi verziji te *fabula nota*, ki jo prinašajo *Fasti*, je Evropo na biku prav njen strah naredil še mikavnejšo, veter pa ni vzvihraval njene obleke, temveč je raje smuknil vanjo. Z napeto obleko na prsih in lasmi, ki jih je kuštral veter, je bila sidonska damica zdaj res vredna Jupitrovega pogleda. Bik pa je tu in tam namenoma potopil hrbet malo globlje v vodo, da bi se dekle tesneje priželo k njegovemu vratu.⁷²

Pri Ahileju Tatiju zgodba o Evropi uvaja v ljubezensko zgodbo, v kateri morata ljubimca premagati neštete težave, spletke in nevarnosti. In tako zgodba o Evropi sama postane ljubezenska zgodba *par excellence*. Romacier detaljno opiše sliko ugrabitve Evrope, ki jo je videl v Sidonu. Pričara nam travnik poln zelenja in cvetja, sonca in senc, kjer seveda teče tudi potoček, pa morje in skale in valove in morsko peno. Na morskem bregu stoji skupina deklet z razpuščenimi lasmi, golimi nogami in rahlo razprtimi ustnicami, ki izražajo mešanico radosti in strahu in iztezajo roke proti biku, ki s prsmi odriva valove. Na njegovem hrbtu sedi Evropa in se z levo roko oprjema bikovega roga, tako da se zdi, da usmerja njegovo pot. Zgoraj ima oblečeno belo tuniko, doljni del telesa pa pokriva dolga vijolična obleka. In obenem razkriva. Tatij je gotovo nekaj prispeval k napredovanju procesa, v katerem so upodabljevalci mita Evropo počasi

⁶⁹ *Carmina* III,xxvii,25–75; gl. Bühler, *Europa des Moschos*, 20–23.

⁷⁰ *Metamorfoze* III,1–2 (F. J. Miller in G. P. Goold, Loeb).

⁷¹ *Metamorfoze* II,836–75. Evropa na biku tudi *Met.* VI,103ff.

⁷² *Fasti* V,608–14.

razgaljali.⁷³ Tu so pod obleko vidni obrisi njenega telesa: globoko doli popek, dolga rahla krivina njenega trebuha, vitek pas, ki se razširja v ledja, dojke, ki se nežno napenjajo na prsih in jih skupaj s tuniko utesnjuje pas. Tunika je bila »nekakšno ogledalo oblike njenega telesa«. S široko razširjenima rokama, eno na bikovem rogu in drugo pri repu, je držala nad glavo konca svoje tančice, ki je padala čez njena ramena. To je sicer veliko dela za samo dve roki, a pisec je hotel v vetru razpeto tančico primerjati z jadrom, ki žene ljubezensko barko. In medtem ko so iz morja okrog bika skakali delfini in so ga obletavali eroti, je bika vodil Eros sam. Proti Zevsu se je obračal z nasmehom na obrazu, kot da se je smejal temu, da je njemu na ljubo postal bik.⁷⁴

Lukian je znal biti kritičen do običajev in idej svojega časa in tudi o bogovih ni nujno govoril z vsem dolžnim spoštovanjem. V enem od svojih dialogov, denimo, se enemu od govorcev ni zdelo primerno prisegati na Zevsu. Kajti Zevs se je iz pohote spremenil v laboda, pa satira, pa bika. In to so bile le nekatere med rečmi, ki bi se jih bilo treba sramovati.⁷⁵ V dialogu, ki govori o ugrabitvi Evrope, pa ni videti, da bi se Lukian kakor koli distanciral od predmeta pripovedi. Večina dialoga je posvečena poti čez morje, kakor jo je videl Zefir, Zahodni veter. In videl jo je kot »najbolj očarljiv prizor«, kot »resničen ljubezenski prizor«, kot mu je pritrdil Južni veter. Evropa na belem biku je bila sicer prestrašena, ampak to ni skalilo navdušenja nad prizorom. Morje je bilo mirno, vetrovi so potihnili in sledili biku in opazovali, kaj se dogaja; eroti so obletavali potnika tik nad morsko gladino s prižganimi plamenicami v rokah in peli poročno himno; Nereide so napol nage jahale na delfinih in ploskale z rokami; tritoni in vsa druga morska bitja, ki niso strašljiva na pogled, so plesala okoli dekleta; Pozejdon z ženo je bil vodič svojemu bratu; dva tritona sta nosila Afrodito, ki je bila zleknjena na školjki in nevesto obsipala s cvetjem vseh vrst. In tako vse od Fenicije do Krete. Ko je Zevsova noga stopila na otok, so vetrovi spet zapihali, on pa ni bil več bik in je Evropo prijel za roko in jo popeljal v votlino na gori Dikte, ona pa je zardevala in upirala pogled v tla, zakaj zdaj je vedela, zakaj je bila odpeljana.⁷⁶

⁷³ Bühler, *Europa des Moschos*, 169, omenja, da se je prikazovanje Evrope v upodablajoči umetnosti razvijalo od »neerotičnih začetkov« prek podob, pri katerih se telo začne kazati skozi tesno oprijeto obleko, do »popolnega razgaljenja«. Pot od »imena brez epiteta, brez obraza«, kar da je Evropa bila pri Heziodu, do zamišljenega mladega ženskega telesa v vsej njegovi lepoti se je odvijala tudi pred očmi švicarskega profesorja, enega od udeležencev prvega znanstvenega srečanja o Evropi, ki so ga pripravili – kdo bi se čudil? – italijanski fašisti. Evropa je bila zanj tako lepa zaradi izjemne beline svoje kože: »D'ou notre race blanche, naturellement.« Reynold, *Qu'est-ce que l'Europe?*, 78.

⁷⁴ *The Adventures of Leucippe and Clitophon* I, i (S. Gaselee, Loeb).

⁷⁵ *The Patriot* 4 (Lucian, Loeb, zv. 8), označen kot psevdo-Lukian.

⁷⁶ *Dialogues of the Sea-Gods* 15 (Lucian, zv. 7).

Nonosa je bolj zanimal Kadmos kot Evropa, a ker je pisal o Kadmosovih iskanjih in poteh, je kar nekaj povedal tudi o ugrabitvi Evrope. Evropo je dal posaditi na bika, ki je ponižno usločil hrbet, malemu Erosu. Dekle na plavajočem biku je bilo prestrašeno, a spominjalo je na Tetijo, ali Galatejo, ali Pozejdonovo družico, ali Afrodito, sedečo na Tritonovem vratu. Triton je pel poročno pesem, dekle je bilo lahko breme za bika barko, rog je bil krmilo, sla krmar. Boreas je napihoval njeno obleko z ljubezensko sapo in, sam malce zaljubljen in na skrivaj ljubosumen, pihal na njena nezrela prsa. In medtem ko so se prikazovala morska bitja, je bog ljubezni vodil in priganjal Zevsa, čigar strasti globoko morje ni moglo pogastiti – pa saj je bila tudi Afroditina zaplojena v vodi. Evropa, tovor in krmar obenem, ga je usmerjala, ko pa je zaslutila, da se bo združila z bikom, si je začela puliti lase in jadikovati. »Gluhe vode, neme obale! Recite Biku, če govedo lahko čuje in posluša: 'Neusmiljeni, prizanesi deklici!' Ve obale, povejte, prosim, mojemu ljubečemu očetu, da je Evropa zapustila rojstno deželo, posajena na bika, mojega ugrabitelja, mojega mornarja in, kot se mi dozdeva, mojega ljubimca.« Tako prepričljive besede bika seveda niso ustavile.⁷⁷ Po daljši digresiji je Nonos pripeljal pripoved o Evropi do Krete in do še ene krajše digresije, tokrat o Herini ljubosumnosti, ter se spet vrnil k Zevsu in Evropi. Na kretski obali je bog odložil svojo bikovsko podobo in začel »v obliki mladega moškega tekati okrog nedolžne deklice. Dotaknil se je njenih udov, najprej razrahljal životec okrog dekletovih prsi, kot po naključju pritisnil na nabrekajoči krog na čvrsti dojki, poljubil vršiček njene ustnice, potem molče razvezal sveti pas neporočene nedolžnosti, tako dobro varovan, in utrgal sad komaj zrele ljubezni.« Da je Evropi potem hitro zrasel trebuh, smo že izvedeli.⁷⁸

3. Banaliziranje in božanskost posilstva

O mitu so poleg pesnikov in leposlovcev pisali, ali ga vsaj omenjali, tudi historiografi in mitografi v različnih kontekstih.⁷⁹ Toda duha, v katerem se posilstvo preobrazi v vzorčno ljubezensko zgodbo, v katerem se nekonsenzualno spolno nasilje erotizira, ni nihče priklical v življenje tako uspešno kot mojstri lepe besede, katerih mojstrovine sem na kratko opisal. Tega učinka niso spodnašali zapisi, v katerih je zgodba o Evropi postala predmet norčevanja ali razprav, ki so bile vsaj po pretenziji filozofske. Nasprotno, prej so ga utrjevali.

⁷⁷ *Dion.* I,46–89, 125–36.

⁷⁸ *Dion.* I,345–51; cf. op. 20.

⁷⁹ Npr. *Diod. Sic.* IV,ii,1; lx,2; V,xlviii,5;lviii,2;lxxviii,1–3;lxxxiv,1; *Apollod.* II,v,7; III,i-iii; *Solin Collectanea rerum memorabilium* XI,9 (ur. Th. Mommsen [Berlin: Fr. Nicolai, 1864]).

Norčevali so se, recimo, iz tega, da je Zevs pred Evropo nastopil kot bik. Pri Nonosu npr. Hera pravi, da je škoda, da ni v tem liku dvoril Io, ko je bila telica z rogovi na čelu. »Rodila bi ti lahko majhnega bikca, tako rogatega kot oče.« V bikovski podobi se je Zevs izpostavljal nevarnosti, da bi padel v roke Hermesu, poklicnemu kravjemu tatu, ki bi tako nevede ukradel lastnega očeta. Ali pa bi ga utegnili vpreči v plug kak kmet in bi padali po njem dve palici, Erosova in kmetova.⁸⁰ To temo najdemo tudi pri Lukianu: »In če bi si ta tvoj gromovnik Zevs, ki pošilja bliske, ne bil tako naglo natovoril tiste male vlačuge na svoja ramena in zbežal čez morje, bi morda moral orati, če bi ga srečal kak kmet, in namesto, da bi lučal svoje bliske, bi ga pikal obad.«⁸¹ Postal bi lahko tudi žrtveni bik,⁸² kakršen je na zgodbo o Evropi spomnil Ahileja Tatija.⁸³ Pri Lukianu Zevs tudi preklinja Erosa, ker da ga ima za norca in ga je spremenil v vse mogoče pod soncem – satira, bika, zlati dež, laboda, orla – in ni nobene ženske pripravil do tega, da bi se zaljubila vanj, kakršen je, temveč je moral vedno »skrivati svoj pravi jaz«.⁸⁴

Ko gre za filozofiranje (v narekovajih ali brez njih), se zgodba o Evropi večkrat pojavi, ko moške razpravljajo o ženski lepoti (včasih sicer o lepoti nasploh, saj je Zevs ugrabil tudi Ganimeda, vendar večinoma prav o ženski lepoti) in svoji želji. Lepota je obči predmet poželenja, pravi (psevdo)Lukian in dodaja, da se je samo na tiste ljudi, ki so bili lepi, gledalo kot na vredne družinje z bogovi. Tako se je Zevs poslužil različnih zvijač in postal kar koli že, med drugim bik, da bi lahko »užival v družbi tistih, ki so razplamteli njegovo slo«. Tiran v nebesih je postal prijazen in nežen, in celo prenehal biti Zevs, da bi le lahko bil skupaj z lepimi.⁸⁵ Pri Ahileju Tatiju, potem ko že vemo, da gre pri vsem skupaj za ljubezen, beremo, da je Zevsa prignala iz nebes na zemljo ženska lepota in da je zavoljo ženske enkrat mukal kakor bik.⁸⁶ Tudi pri Atenaju je lepota tista privlačna sila, ki je celo najvišjega med bogovi pripravila do tega, da je postal in zlati dež in bik in orel.⁸⁷

⁸⁰ *Dion.* I,326ff.

⁸¹ *The Patriot* 4.

⁸² *Dialogues of Gods* 7 (*Lucian*, zv. 7).

⁸³ Ko Ahilej Tatij opisuje priprave na žrtvovanje bogovom in med žrtvami mogočno egipčansko govedo, pripovedovalec izjavi, da »če je zgodba o Evropi resnična, je Zevs prizvel podobo egipčanskega bika«. *Leucippe and Clitophon* II,xv,3–4.

⁸⁴ *Dialogues of Gods* 6 (2). O Zevsovih metamorfozah (vključno z »evropsko«) gl. tudi *Dialogues of Gods* 8 (5), 2; *The Dance* 49 (*Lucian*, zv. 5); *Zeus Rants* 2 (*Lucian*, zv. 2). O poslih z Evropo, ki (verjetno pomotoma) nastopa kot »Kadmosova hči v Sidonu« tudi *Dialogues of Gods* 4 (24), 276.

⁸⁵ *Charidemus* 6–8 (*Lucian*, zv. 8).

⁸⁶ *Leucippe and Clitophon* II,xxxvii,1–2. (Ko je to razpravljanje o ženski lepoti prešlo od »mitologije« k »užitkom v stvarnosti«, je prevajalec v cit. izd. preklupil v latinščino. Tatij očitno tu in tam ni šel predaleč le za Bizantince, ki so sicer občudovali njegov slog.)

⁸⁷ *Deipnosophistae* XIII,566d (Ch. B. Bulick, Loeb). Pri Atenaju daje mit o Evropi sicer tudi gradivo za filološke razprave. Cf. IX,367c–d; XV,678b.

Filostratus v enem od svojih ljubezenskih pisem laska naslovnici, ker se ne liči, ampak je »resnično lepa, tako kot so bile ženske v nekdanjih časih, ko so jim dvorili zlati dež, bik in voda in kače«. ⁸⁸ Poročeni ženski piše, da je »danje eno in isto, naj je storjeno z možem ali ljubimcem. A tisto, kar je bolj nevarno, je privlačnejše, zakaj pravica, ki je javno priznana, nima čara prepovedanega užitka, in ukraden sadež je vedno slastnejši. Tako je Pozejdon privzel obliko vijoličnega vala, Zevs pa obliko zlatega dežja in bika in kače in tudi druge preobleke«. ⁸⁹ Očitno neporočeni ženski pa je sporočil: »Danaa je sprejela zlato, Leda ptiče, Evropa najboljšega iz črede [...]; toda pesniki si izmišljajo zgodbe iz tega, da je kdo komu dal, in s čarom svojih izdelkov sprevačajo resnico. Ali ne bi tudi ti, te prosim, sprejela darila, potisnila stran spakovanje o vzvišenih čustvih in zamahnila nad zaigrano čednostjo, da bi tudi jaz lahko bil tvoj Zevs in Pozejdon in ti dal, česar si želiš, in dobil, kar si želim.« ⁹⁰

Ob zgodbi, ki jo je Diodor Sicilski povedal o možu, ki se je imenoval Pikus in tudi Zevs in je bil italijanski kralj, lahko še ugibamo, ali si je mož privoščil ženske, ker je bil bog, ali pa se je gledalo nanj kot na boga, ker si jih je znal privoščiti. Ta Zevs Pikus je imel veliko sinov in hčera z mnogimi privlačnimi ženskami, zakaj ko jih je zpeljeval, si je znal nadeti najbolj skrivnostne podobe. In ko jih je zapeljal, so te ženske gledale nanj kot na boga. ⁹¹ V prvih stoletjih našega štetja je Zevsovo početje z ženskami, ki so si ga tudi katalogozirali, začelo delovati kot opravičilo za t. i. človeške slabosti. Naj bom tvoj Zevs, kot je zapisal Filostrat. Namesto o posilstvu se je govorilo o prešuštvu – kdo ne bi na vse skupaj raje gledal z Zevsovega vidika kot s stališča njegove žrtve. Žrtve radi vsaj zaničujemo. Evropa je postala vlačuga. Pri Lukianu vlačuga v diminutivu (πρωγίδιον), Antipater iz Soluna pa je mitološko Evropo prilikoval prostitutki s tem imenom in komentiral, da se Zevsu ne bi bilo treba tako truditi, saj bi Evropo lahko imel za eno drahmo. ⁹² Tudi pri Nonosu je ime preraslo mitološki lik. »Te muči kakšna druga Evropa,« je Zevsa vprašala Afrodit. ⁹³

Če posilstvo že ni bilo opevano kot ljubezenska sreča, ki je doletela Evropo, je bilo, kolikor se ni povsem izgubilo z vidika, vsaj zbanalizirano. Seveda bi bilo korektno postaviti pripovedovanje zgodbe o Evropi v kontekst starogrške družbe in njenega odnosa do seksualnosti in žensk. In verjetno bi ugotovili, da bi bilo težko ugovarjati tistim, ki to družbo označujejo za falokrasko. Toda

⁸⁸ *Love Letters* 22 [40] (*Alciphron, Aelian and Philostratus*, A. Rogers Brenner in F. H. Fobes, Loeb).

⁸⁹ *Love Letters* 30 [58].

⁹⁰ *Love Letters* 35 [20].

⁹¹ Diod. Sic. VI,v. Fragment je ohranil Janez Antiohijski.

⁹² Gl. Bühler, *Europa*, 31–32. Katalog npr. pri Ovidiju *Met.* VI,103ff.; pri Nonosu kar dva: *Dion.* VII,117ff.; XXXI,214ff.

⁹³ *Dion.* XXXI, 216.

popularna recepcija mita o Evropi v naših časih in v časih bližje našim ni tekstnokritična, historičnega kontekstualiziranja ne najdemo niti pri zgodovinarjih, ki govorijo o mitu (vsaj ne pri tistih, ki ga obdelujejo ali preprosto omenjajo v zgodovinah t. i. evropske ideje), in sami o sebi imamo najpogosteje prelepo mnenje. Kaj je lažje kot domišljati si, da se nas tisto posilstvo ne tiče, ker pač sodi v nek drugi svet? Vendar obenem presentljivo pogosto srečujemo mnenje, da je »naše evropsko mišljenje« povezano z grškim kot svojim izvorom, da je to mišljenje, odkar je vzniknilo, »sploh edina oblika mišljenja« in da je »grška oblika mišljenja za nas Evropejce zavezujoča«. ⁹⁴ Je potem tudi grški odnos do posilstva, kakršnega izpričuje pripovedovanje mita o Evropi, zavezujoč? Ali pa je mitologija predmišljenska?

Dobro bi bilo, ko bi res bila. Zakaj ta mitologija je polna posiljevanja. Posiljevati je bilo božansko. In kar je božansko, je nevrprašljivo. Diodor Sicilski je zabeležil zgodbo o Salmoneju, ki da je bil brezbožen. Imel je hčerko Tiro, ki se je tako imenovala zaradi mehkode svojega telesa in beline svoje kože. Zaradi njene lepote se je vanjo »zaljubil« Pozejdon, »ležal z njo« in ji zaplodil dva otroka. Ker Salmonej ni verjel, da je hčerino nedolžnost vzel Pozejdon, je z njo grdo ravnal, na koncu pa je »plačal za svojo brezbožnost« – z življenjem seveda. ⁹⁵ Pred božansko ljubeznijo se je bilo ženskam mogoče zateči le v spremembo spola. Tako rešitev si je izprosil Kenej, ki ga je, ko je bil še ženska, posilil Pozejdon: postati je hotel »neranljivi moški«. ⁹⁶ Toda taka rešitev verjetno ni bila dostopna vsakomur.

Vsa posilstva kajpak niso bila božanska. In ko posiljevalec ni bil bog, se za žensko ni našlo razumevanja. Atenski arhon Hipomen je menda kruto kaznoval hčer, ki jo je posilil neznanec: Skupaj s konjem jo je zaprl v majhen hlev, in ker živali več dni ni dal jesti, jo je s stradanjem prisilil, da je požrla dekle. ⁹⁷ Lukrecijin samomor je bil odobran. Toda ko je šlo za bogove in polbogove, so bili pomisleki silno redki. Še posebej, ko je šlo za Zevsa – ne le zato, ker je bil najvišji, pač pa tudi zato, ker bi bilo gledanje na njegove »ljubezenske pustolovščine« kot na spolno nasilje v protislovju z njegovo naravo in delovanjem. Zevsa je namreč poleg velike modrosti odlikoval izjemen čut za pravičnost. Ko je prevzel oblast od Kronosa, je bil prvi, ki je postavil pravila, ki zadevajo nepravilna dejanja, in učil ljudi, naj bodo drug do drugega pravični in se odpovedujejo medsebojnemu nasilju. Da bi vzpostavil vladavino zakonov, je

⁹⁴ Bruno Snell, *Die Entdeckung des Geistes: Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen*, 4. izd. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1975), 7.

⁹⁵ Diod. Sic. VI,vii.

⁹⁶ Apollod. E I,22.

⁹⁷ Diod. Sic. VIII,xxii. (Hipomen je za ljudožerske konje moral vedeti iz grške mitologije.)

obiskal praktično ves poseljeni svet, s smrtjo kaznoval roparje in brezbožneže in »uvajal enakost in demokracijo«. ⁹⁸

Moralična kritika je sicer obstajala. Tako je npr. Ksenofon izjavil, da sta Homer in Heziod pripisala bogovom dejanja, ki se jih pri ljudeh sramuje in obsoja, kakršna so kraja, prešuštvo in varanje. ⁹⁹ Pri Ciceronu beremo o škodljivih pesniških izlivih, ki med drugim govorijo o nebrzdanih strasteh bogov, njihovih prešuštvih in zvezah z ljudmi, iz katerih se je nesmrtnikom rodilo smrtno potomstvo. Čemu bi zavoljo našega občudovanja božanske narave častili bogove, če tista narava ne kaže nobene odličnosti? ¹⁰⁰ Take moralične in pogosto obče kritike praviloma govorijo o prešuštvu, ne posilstvu. Obsodba posilstva, kakršno najdemo pri Likofronu, ki je Grke, ki so napadli Trojo, sicer opevane kot polbogove, imenoval »posiljevalska vojska«, ¹⁰¹ je izjemna. Še bolj izjemni so Evripidovi verzi, ki sprašujejo, kako morejo tisti, ki so postavili zakone ljudem, sami storiti nepravilna dejanja, in ali ne bi bila cena za zločine, če bi Apolon, Pozejdon in Zevs plačali tako, kot za nasilna posilstva zaračunavajo ljudem, taka, da bi bila njihova svetišča oguljena vseh dragocenosti. ¹⁰²

4. Od krščanske polemike do pokristjanjenja

Z nastopom krščanskih polemikov in apologetov so se stvari v tem pogledu premaknile. Mit o Evropi je ponujal gradivo za napad na poganke bogove. Osnovna logika argumenta, ki se je zlahka navezovala na moralično kritiko in evhemeristično razlago religije, je bila preprosta. Na začetkih jo najdemo npr. pri Aristidu. Zgodbe, ki so jih Grki pripovedovali o svojih bogovih, so polne pokvarjenosti, nesmislov in norosti. Bogovi so bili moški in ženski; nekateri so bili prešuštniki, nekateri morilci, nekateri zavedeni, in ljubosumni, pa maščevalni in strastni, in očetomorilci, in tatovi, in roparji. Nekateri so bili pohabljeni in šantavi, nekateri čarovniki, nekateri so znoreli, nekateri so igrali na liro itd. itn. In nekateri so se preobrazili v živalske podobe, da bi zapeljali smrtnice, in nekateri so se umazali tako, da so ležali z moškimi. Takih, ki so take narave, seveda ni mogoče imenovati bogove. Še več, ljudi so take zgodbe spodbujale k temu, da so se predajali prešuštvu in nečistovanju, pa kraji, in vsemu, kar nam je žaljivo, mrzko in odvratno. Zakaj če so tisti, ki se jih imenu-

⁹⁸ Diod. Sic. V,lxxi,1–2.

⁹⁹ Frag. 11; cf. 12 (*Predsokratovci*).

¹⁰⁰ *De natura deorum* I,xvi, xlii (H. Rackham, Loeb). Cf. *Aetna* 85–90 (*Minor Latin Poets*, J. Wight Duff in A. M. Duff, Loeb). Cf. Bühler, *Europa*, 37.

¹⁰¹ *Alex.* 1303–305.

¹⁰² *Ion* 442–47.

je bogove, delali vse to, koliko bolj je bilo potem to dopuščeno ljudem. Zaradi takih zgodb o bogovih se je med ljudmi, ki še dan današnji posnemajo svoje bogove, razraslo veliko zlo. Konkreten zgled božje skvarjenosti je bila Zevsova ljubezen do Evrope.¹⁰³ Enako poanto, ki sledi »črnemu katalogu« Jupiterovih krvoskrunstev in prešuštvovanj, najdemo v klementinskih spisih.¹⁰⁴ Pseudo-Justin, ki je Jupitra imenoval raznoliki prešuštnik in v tej zvezi omenil tudi Evropo, je poanto še zaostрил: Opozorite Jupitra, se je naslovil na Grke, na zakon proti očetomorilcem, na kazen za prešuštvo, in na sramotnost pederastije. In zakaj ste ogorčeni nad svojimi sinovi, ko posnemajo Jupitra?¹⁰⁵ Nekoliko pozneje je v istem duhu pisal Firmicus Maternus¹⁰⁶ in še pozneje Janez Damaščan (ki je očitno recikliral Aristidovo *Apologijo*).¹⁰⁷

Medtem ko je glavna krivda za kvarno razširjanje mita o Evropi letela na pesnike,¹⁰⁸ so krščanski apologeti vzeli na piko tudi »reprezentacijo pregreh in zločinov« poganskih bogov v gledališču¹⁰⁹ in upodabljaajoči umetnosti.¹¹⁰ Tovrstna umetnost je sicer širila zlo, vendar je ponujala tudi podobe za slikovito polemiko. Arnobij je tistega bika, ki je bil pri Ovidiju snežno bel, naslikal kot prežvekujajočo rogato žival s kosmatimi uhlji in posranimi zadnjimi nogami.¹¹¹ Prudencij je pripomnil, da je bila tista zgodba o biku nekaj, v kar je moglo verjeti le neumno in neuglajeno kmečko ljudstvo (*rusticitas*), ki je bilo zaposleno z živino in zvermi in ga še ni obsijala nebeška luč.¹¹² Tacijan je obtoževal kiparja Pitagoro, ker je upodobil Evropo na bika, obenem pa je to podobo skupaj s še nekaterimi uporabil kot kontrast, s pomočjo katerega je v

¹⁰³ *The Apology of Aristides* VIII–IX (ANF 10).

¹⁰⁴ *Recognitions of Clement* X,xx–xxviii (ANF 8). V seznamu prešuštev je Evropa najprej Okeanova žena, Sarpedon pa Hipodamejin sin; Fojniksova hči Evropa nastopa med ženskami, ki jih je Jupiter posilil, ko je spremenil svojo podobo; omenjena je tudi v *Homilies* V,xiii (ANF 8).

¹⁰⁵ *The Discourse to the Greeks* II, IV (ANF 1). Medtem ko je ps.-Justin tu govoril o Jupiterovem prešuštvu, je Justin v *Horatory Address to the Greeks* II (ANF 1) pisal o njegovih »nebrzdanih ljubeznih« in v svoji *Prvi apologiji* XXI (ANF 1) omenil brezimne »mnoge ženske«, ki jim je Jupiter »storil silo«. Za Tertulijana sta bila Jupitrova »prešuštvovanje in razuzdanost« – zgled zanju je tudi zgodba o Evropi – manjša ekscesa od njegovega očetomora in incestuozne zakona z lastno sestro. *Ad nationes* II,xiii (ANF 3). Tertulijan se dotakne mita o Evropi tudi v *Apologiji* XXI in *De carne Christi* IV (ANF 3), kjer je ta mit uporabljen v polemiki med kristjani: »če poslušamo Marciona, ja lažje verjeti, da je Jupiter postal bik ali labod, kot da je Kristus res postal človek.«

¹⁰⁶ *De errore profanorum religionum* XII,2 (ur. A. Pastorino [Firence: La Nuova Italia, 1969]).

¹⁰⁷ *Barlaam and Ioasaph* xxvii,245 (G. R. Woodward in H. Mattingly, Loeb).

¹⁰⁸ Npr. Tertulijan *Ad nat.* II,xiii; vobče o kvarnem vplivu »takih fikcij« na deškega duha Minucij Felix *The Octavius* xxii (ANF 4).

¹⁰⁹ *Recognitions of Clement* X,xxviii; Arnobius *Against the Heathen* VII,33 (ANF 6).

¹¹⁰ *Recognitions of Clement* X,xxxvi; Tacijan *Address to the Greeks* xxxiii (ANF 2).

¹¹¹ *Against the Heathen* V,23. O metamorfozi v bika sicer IV,26; V, 22.

¹¹² *A Reply to the Address of Symmachus* I,76–81 (H. J. Thomson, Loeb).

vsej svetlobi zasijala krepost krščanskih žensk.¹¹³ Drugi spet so hoteli razvrednotiti upodobitve Evrope s tem, da so razgrajevali mit, na katerem so temeljile.¹¹⁴ Toda medtem ko je bilo mogoče grške bogove, vključno z Zevsom, osmišljevati z alegoričnimi interpretacijami, se je njegovo »odvratno občevanje« z Evropo in Ledo taki racionalizaciji upiralo.¹¹⁵ Pripeljalo je lahko le do ponovitve sklepa, da sramotna dejanja, kakršno je bilo Zevsovo ravnanje z Evropo, dokazujejo, da poganska božanstva niso bila drugega kot ljudje, pa še dobri ljudje ne.¹¹⁶

Če bi bil Jupiter prešuštoval s sebi enakimi, če bi si ljubimke izbiral med nesmrtnimi boginjami, bi bilo njegovo slabo vedenje še znosno, je pisal Arnobij. »Vprašam vas pa, kakšna lepota, kakšna dražest je bila v človeških telesih [...]? Koža, drobovina, sluz in vsa tista umazanija, ki se skriva v črevesju, ki ne strese samo Linkeja z njegovim prodornim pogledom, temveč odvrne tudi kogar koli drugega, če zgolj pomisli nanjo.« In da je Jupiter, najvišji, za kaj takega postal labod in bik!¹¹⁷ Te besede razkrivajo negativni krščanski odnos do telesnosti in spolnosti. In v resnici je bila zgodnja krščanska polemika proti mitu o Evropi kot le eni epizodi, ki je dokazovala skvarjenost poganskih bogov in profane religije, v veliki meri uperjena proti senzualnosti in seksualnosti, ki jo je napadala kot pohoto, razuzdanost, strast, nevzdržnost, brezsrčnost ipd.¹¹⁸ – vsekakor bolj kot proti posilstvu. Če je govorila o zločinu, je s tem le tu in tam mislila na posilstvo,¹¹⁹ pogosteje pa na prešuštvo, ki je tudi bilo kaznivo dejanje.

Morebiti lahko vidimo pokazatelj tega, kako malo je bila krščanski kritiki mar Evropina plat zgodbe, v kasnejših, že srednjeveških, omembah mita. Pri njih morda ne gre le za brezbriznost do mitične snovi,¹²⁰ marveč tudi do spolnega nasilja. Merovinški verzi so Evropo pomešali z Danao.¹²¹ V sholijah k Horacijevi odi, ki govori o Evropi, pa je bikovski Jupiter storil silo Evropi že na

¹¹³ *Address* xxxiii.

¹¹⁴ Cf. Laktancij *The Divine Institutes* I,xi (ANF 7), kjer je Evropo odpeljala ladja z insignijo bika. Tako tudi Izidor *Etym.* VIII,xi,35. Cf. Avguštin *De civ. Dei* XVIII,12. O historizaciji mita v kronologijah krščanskih piscev gl. Bühler, *Europa*, 41–43.

¹¹⁵ Atenagoras *Legatio* xxii,11 (*Legatio and De Resurrectione*, ur. in prev. W. R. Schoedel [Oxford: Clarendon, 1972]); cf. *Recognitions of Clement X*,xxixff.

¹¹⁶ Atanazij *Against the Heathen* 12 (*Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, 2. ser., ur. Ph. Schaff in H. Wace [Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1989–97], zv. 4).

¹¹⁷ *Against the Heathen* IV,23.

¹¹⁸ Poleg že citiranih del cf. Klemen Aleksandrijski *Exhortation to the Greeks* II (G. W. Butterworth, Loeb, 65ff.), kjer med Zevsovimi metamorfozami Evropa ni omenjena (ibid., 79).

¹¹⁹ Cf. Prudencij *Reply to ... Symmachus* I,60–61.

¹²⁰ Bühler, *Europa*, 34.

¹²¹ *Versus de Asia et de universi mundi rota* 15 (MGH Poet. 4.2).

travniku, nakar se je vrgel v morje, v dekletu pa se je vnela ljubezen do njega in se je vkrvalo na ladjo ter naposled prispelo na Kreto.¹²²

Medtem ko je bila zgodnjekrščanska polemika proti mitu o Evropi instrumentalistična – služila je zavračanju poganstva in povzdigovanju krščanstva – je Pierre Bersuire v 14. stol. ta mit naposled pokristjanil. Feničanska obala, na katerin je bila ugrabljena Evropa, je predstavljala posvetno življenje, Kreta pa poduhovljeno. Ugrabitev Evrope je tako simbolizirala potovanje duše od časnega k večnemu. »Ta deklica Evropa pomeni dušo. [...] Jupiter pomeni božjega sinu, ki se je, da bi rešil dušo, spremenil v bika, se pravi, privzel telesno obliko [...]. Tako kot en od nas je prišel bivati na ta zemeljski svet, poln preizkušenj. [...] pobožna duša mu mora slediti in se ga držati kot zelo trdne opore.«¹²³ Dve stoletji pozneje, ko je Evropa kot politična skupnost ne le že obstajala, temveč tudi postala naša skupna mati, ki je govorila z najsvetejšim glasom,¹²⁴ in ko je brabantki vseved Johannes Goropius iznašel krščansko etimologijo besede Evropa, tako da je pomenila poroko med Kristusom in Evropo, ki je ni mogoče razvezati,¹²⁵ je Gerhardus Mercator v svojem znamenitem *Atlasu* rehabilitiral še Zeusa. Tisti bik, je pisal, ki naj bi odnesel Evropo, »ne predstavlja slabo nravi in narave Evropejcev. Je precej pogumen, drzen, okrašen z rogovi, bele barve, širokega grla, zalitega vratu, skrbi za vzrejo; je zelo vzdržan, toda če pride v stik z nasprotnim spolom, se vname, potem pa je spet kreposten in zmeren. Takšna je tudi narava Evropejcev.«¹²⁶

Morda bi morali v Mercatorjevih besedah videti dobro mero ironije. Toda če je bil ironičen, je ironija letela na Evropejce – in po svoje zapečatila povezovalo med mitom o Evropi in Evropo. Poleg tega, da je mit o Evropi z renesanso postal »beau sujet« umetnosti,¹²⁷ se je močno ukoreninil prav kot karikatura

¹²² Cit. v Bühler, *Europa*, 34.

¹²³ Cit. v Denis de Rougemont, *Ving-huit siècles d'Europe*, v idem, *Écrits sur l'Europe*, zv. 1 (= zv. 3 *Oeuvres complètes de Denis de Rougemont*, ur. Ch. Calame [Paris: Éditions de la Différence, 1994]), 497. Verjetno gre za delo *Metamorphosis Ovidiana moraliter explanata* (več izdaj), ki mi ni bilo dostopno.

¹²⁴ Louis Le Roy, *Oratio ad invictissimos potentissimosque principes Henricum II. Franc. & Philippum Hispan. Reges, de Pace et concordia nuper inter eos initia, & bello religionis Christianae hostibus inferendo* (Paris, 1559), 18.

¹²⁵ Reynold, *Qu'est-ce que l'Europe?*, 106; povzema ga Jürgen Fischer, *Oriens – Occidens – Europa: Begriff und Gedanke »Europa« in der späten Antike und im frühen Mittelalter* (Wiesbaden: Franz Steiner, 1957), 6.

¹²⁶ Cit. v de Rougemont, *Ving-huit siècles*, 497.

¹²⁷ *Ibid.*

oziroma v karikaturi.¹²⁸ Med tistimi, ki se ukvarjajo z zgodovino evropske ideje, sem našel samo enega, ki je ta mit imenoval »odvraten«.¹²⁹

¹²⁸ Gl. npr. gradivo v Friedrich Maier, *Quo vadis, Europa? Mythos – Begriff – Idee* (Bamberg: C. C. Buchners Verlag, 1990); Bodo Guthmüller, »Europa – Kontinent und antiker Mythos«, v *Der Europa-Gedanke*, ur. A. Buck (Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992); nekaj malega tudi v Denys Hay, *Evropa: rojstvo ideje* (Ljubljana: ZPS, 1995).

¹²⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *L'idée d'Europe dans l'histoire* (Pariz: Denoël, 1965), 20. Carlo Curcio, *Europa: Storia di un'idea* (Firenze: Vallecchi, 1958), 1: 53, je zapisal, da mit o Evropi vrže malo svetlobe na zgodovino ideje Evrope, a se je motil.